

AN
ESSAY ON
THE
PRINCIPLE OF POPULATION,
AS IT AFFECTS

THE FUTURE IMPROVEMENT OF SOCIETY,
WITH REMARKS

ON THE SPECULATIONS OF MR. GODWIN,
M. CONDORCET,
AND OTHER WRITERS

LONDON :
PRINTED FOR J. JOHNSON, N ST. PAUL'S
CHURCH-HARD
1798

Thomas Robert

ESEU
asupra
PRINCIPIULUI POPULAȚIEI

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ
București
1092

Redactor: ARGENTINA FIRUȚĂ

Coperta de ADRIAN AVRAM

Ediție îngrijită și tradusă de
dr. **VICTOR VASILOIU** și **ELENA ANGELESCU**
Studiu introductiv de prof.
dr. VLADIMIREȘCU
membru corespondent al Academiei Române

Traducere după originalul în limba engleză :
An Essay on the Principle of Population de
T. E. Malthus, ediția a VI-a din 1826, ultima
din timpul vieții autorului, apărută la Londra
în editura J. M. Dent and Sons Ltd 1967.

ISBN : 973 - 44 - 0095 - 3

CUPRINS

• ALTHUS - ASTĂZI. Studiu introductiv de prof. dr. Vladimir Trebici	7
• Prefața autorului la ediția a doua	14

PARTEA I

spre **obstacolele împotriva creșterii populației în regiunile mai puțin civilizate ale lumii și în vremurile trecute**

<i>titolul 1</i> Enunțarea subiectului. Ratele de creștere ale populației și ale hranei	16
<i>titolul 2</i> Despre obstacolele generale împotriva creșterii populației și modul cum operează ele	20
<i>titolul 3</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației pe treapta cea mai de jos a societății umane	25
<i>titolul 4</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației la indienii americani	29
<i>titolul 5</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației în insulele din Marea Sudului	42
<i>titolul 6</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației la vechii locuitori din nordul Europei	52
<i>titolul 7</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației la popoarele de păstori moderne	63
<i>titolul 8</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației în diferite regiuni ale Africii	72
<i>titolul 9</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației în Siberia de nord și de sud	80
<i>titolul 10</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației în țările supuse Turciei și în Persia	86
<i>titolul 11</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației în Induștan și Tibet	90
<i>titolul 12</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației în China și Japonia	96
<i>titolul 13</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației la greci	106
<i>titolul 14</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației la romani	110

PARTEA II-A

spre **obstacolele împotriva creșterii populației în diferitele state ale Europei moderne**

<i>Capitolul 1</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației în Norvegia	117
<i>titolul 2</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației în Suedia	124
<i>titolul 3</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației în Rusia	132
<i>titolul 4</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației în Europa Centrală	141
<i>titolul 5</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației în Elveția	148
<i>Capitolul 6</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației în Franța	158
<i>titolul 7</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației în Franța — continuare —	166
<i>titolul 8</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației în Anglia	171
<i>titolul 9</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației în Anglia — continuare	182
<i>titolul 10</i> Despre obstacolele împotriva creșterii populației în Scoția și Irlanda	193
<i>titolul 11</i> Despre fertilitatea căsătoriilor	201
<i>Capitolul 12</i> Efectele epidemiilor asupra registrelor de nașteri, de decese și de căsătorii	213
<i>titolul 13</i> Concluzii generale din precedenta cercetare a societății	219

PARTEA II-B

spre **diferitele sisteme sau mijloace care au fost propuse sau aplicate în societate pentru ținuturarea răului care izvorăște din legea populației**

<i>titolul 1</i> Despre sistemele egalitare. Wallace Condorcet	228
--	-----

<i>Capitolul 2</i>	Despre sistemele egalitare. Godwin	235
<i>Capitolul 3</i>	Despre sistemele egalitare — continuare —	242
<i>Capitolul 4</i>	Despre emigrare	246
<i>Capitolul 5</i>	Despre legile pentru ocrotirea săracilor.	252
<i>Capitolul 6</i>	Despre legile pentru ocrotirea săracilor — continuare —	258
<i>Capitolul 7</i>	Despre legile pentru ocrotirea săracilor — continuare.	264
<i>Capitolul 8</i>	Despre sistemul agricol	273
<i>Capitolul 9</i>	Despre sistemul comercial	278
<i>Capitolul 10</i>	Despre legătura dintre sistemul agricol și sistemul comercial.	283
<i>Capitolul 11</i>	Despre legile cerealelor. Primele de export	290
<i>Capitolul 12</i>	Despre legile cerealelor. Restricțiile la import	299
<i>Capitolul 13</i>	Despre influența creșterii averii asupra situației săracilor.	309
<i>Capitolul II</i>	Observații generale	

CARTEA A V-A

Despre perspectivele noastre viitoare privind înlăturarea sau alinarea răului care provine din legea populației

<i>Capitolul 1</i>	Despre abținerea morală și obligația noastră de a practica această virtute	327
<i>Capitolul 2</i>	Despre consecințele pe care le-ar avea predominarea abținerei morale pentru societate	
<i>Capitolul 3</i>	Despre singura metodă eficace de îmbunătățire a situației săracilor.	338
<i>Capitolul 4</i>	Considerații asupra obiecțiilor împotriva acestei metode.	341
<i>Capitolul 5</i>	Despre consecințele aplicării metodei opuse	344
<i>Capitolul 6</i>	Despre influența pe care ar avea-o cunoașterea principalei cauze a sărăciei asupra libertății civile.	349
<i>Capitolul 7</i>	Continuarea re a aceluiași subiect.....	355
<i>Capitolul 8</i>	Propuneri pentru abolirea treptată a legilor pentru ocrotirea săracilor	358
<i>Capitolul 9</i>	Despre felul în care pot fi corectate opiniile dominante privind populația	364
<i>Capitolul 10</i>	Despre direcția carității noastre.	368
<i>Capitolul 11</i>	Considerații asupra diferitelor propuneri de îmbunătățire a situației săracilor	372
<i>Capitolul 12</i>	Continuarea aceluiași subiect.	380
<i>Capitolul 13</i>	Despre necesitatea unor principii generale asupra acestui subiect.	387
<i>Capitolul 14</i>	Despre așteptările noastre raționale cu privire la viitoarea perfecționare a societății	395

PREFAȚA AUTORULUI LA EDIȚIA A DOUA

Eseul despre Legea Populației, pe care l-am publicat în 1798, mi-a fost sugerat, după cum am spus în prefață, de un studiu din Mr. Godwin's *Inquirer*. L-am scris sub impulsul momentului, folosind putinele materiale care le găseau la îndemîna mea atunci la țară, unde locuiam. Hume, Wallace, Adam Smith și Dr. Price au fost singurii autori din ale căror scrieri am dedus legea care a constituit argumentul principal al eseului; scopul meu a fost de a aplica această lege, spre a pune la încercare adevărul acelor speculații despre perfectibilitatea omului și a societății, care pe vremea aceea atrăgeau atenția publică într-o măsură considerabilă.

În cursul cercetării am ajuns în mod firesc* la o examinare a efectelor acestei legi asupra stării existente a societății. Mi s-a părut că explică în mare parte acea sărăcie și mizerie care se observă la oamenii din clasele de jos din toate țările, precum și acele repetate insuccese ale eforturilor făcute de clasele mai înalte, pentru a le alina suferințele. Cu cît mă gîndeam mai mult la subiect din acest punct de vedere, cu atît mai mare importanță părea să capete.

Acest gînd, împreună cu atenția pe care publicul o acordase eseului meu, m-au determinat să îndrept lectura mea din timpul liber către o cercetare istorică a efectelor legii populației asupra stării din trecut și de astăzi a societății. Voiam ca, prin lămurirea mai largă a subiectului, în aplicarea la starea de lucruri actuală și trăgînd din el deducțiile pe care experiența părea să le justifice, să pot să-l fac să trezească un interes mai puternic și mai durabil.

În cursul acestei cercetări am constatat că s-a făcut mult mai mult decît mi-am dat eu seama, cînd am publicat prima dată lucrarea. Sărăcia și mizeria pricinuite de o creștere prea rapidă a populației au fost foarte clar văzute și s-au propus remediile cele mai brutale încă din timpul lui Platon și Aristotel. Iar în anii din urmă subiectul a fost tratat de unii din economiștii francezi, ocazional, de Montesquieu, și dintre scriitorii noștri, de Dr. Franklin, Sir James Stewart, Mr. Arthur Young și Mr. Townsend, în așa fel, încît este de mirare că nu a stîrnit mai multă atenție.

Totuși mai rămînea încă mult de făcut.

Independent de comparația dintre creșterea populației și a hranei, care poate că nu a fost enunțată cu destulă tărie și precizie, cîteva dintre părțile cele mai curioase și mai interesante ale subiectului au fost total omise sau tratate foarte superficial. Deși s-a enunțat clar că populația trebuie să fie menținută totdeauna la nivelul mijloacelor de subzistență, totuși s-au făcut puține cercetări despre diferitele moduri în care acest nivel este realizat, iar legea nu a fost niciodată suficient urmărită pînă la consecințele ei, nici nu s-au tras concluziile practice, pe care se pare că le sugerează o examinare Strictă a efectelor ei asupra societății.

Așa se explică tratarea mai amănunțită a acestor puncte în lucrarea care urmează.

În forma sa actuală poate fi considerată ca o nouă lucrare și probabil că aș fi publicat-o ca atare, renunțând să păstrez cele câteva părți din prima lucrare, dacă nu aș fi dorit să constituie un întreg și să nu aibă nevoie de o continuă referire la cealaltă. De aceea, sper că nu este necesară nici o scuză față de cumpărătorii primei ediții.

Celor care au înțeles demult subiectul, sau care l-au văzut limpede când au citit prima ediție, mă tem că li se va părea că am tratat unele părți mult prea detaliat și că m-am făcut vinovat de repetări inutile. Am comis aceste greșeli ba parte din lipsă de iscusință, și, în parte, cu intenție. Trăgând concluzii similare când am examinat starea societății în diferite țări, mi-a fost foarte greu să evit unele repetări. Iar în acele părți ale cercetării care duceau la concluzii diferite de modul nostru obișnuit de gândire, mi s-a părut, în slaba speranță de a fi convingător, că era necesar să le prezint minții cititorului în vremuri diferite și în circumstanțe diferite. Am fost dispus să sacrific toate pretențiile la o compunere vrednică de laudă, în speranța de a impresiona o mai largă categorie de cititori.

Principala lege formulată este atât de indiscutabilă, încât dacă m-aș fi limitat doar la considerații generale aș fi putut să mă închid într-o fortăreață de necucerit, iar lucrarea, în această formă, ar fi avut, probabil, un aspect mult mai măiestrit. Dar astfel de considerații generale, deși pot să fie utile pentru cauza adevărului abstract, au rareori un avantaj practic. Am crezut, deci, că nu aș trata just subiectul și nu l-aș aduce în discuție în mod corect, dacă refuzam să iau în considerație oricare dintre consecințele care par să decurgă inevitabil din el, oricare ar fi aceste consecințe. Urmărind acest plan, totuși, bag de seamă că am deschis ușa multor obiecțiuni și probabil unei foarte severe critici. Dar mă consolez cu gândul că prin faptul că vor da ocazie la discuții și vor crea un interes sporit pentru cercetări, chiar erorile în care poate că am căzut ar putea să fie de folos importantului scop de a face cît mai cunoscut un subiect atât de mult legat de fericirea societății.

În toată lucrarea de față nu m-am îndepărtat, în principiu, de prima ediție, decît că am admis acțiunea unei alte piedici puse creșterii populației, care nu poate fi trecută nici la viciu, nici la mizerie, iar în ultima parte mi-am dat silința să atenez unele din concluziile cele mai aspre ale primei lucrări. Făcînd aceasta sper că nu am violat principiile unui just raționament și nici nu am exprimat vreo părere în legătură cu ameliorarea probabilă a societății, fără să mă sprijin pe experiența trecutului. Pentru acei care încă mai cred că orice piedică pusă creșterii populației ar fi mai gravă decît relele pe care le alină, concluziile primei lucrări își vor păstra întreaga valabilitate. Dacă adoptăm această părere, vom fi nevoiți să admitem că sărăcia și mizeria care domnesc în clasele de jos ale societății sînt absolut iremediabile.

Mi-am dat toată osteneala cu puțință spre a evita orice erori în faptele și calculațiile prezentate în cursul lucrării. Dacă, totuși, unele din ele se vor dovedi eronate, cititorul va vedea că nu vor afecta esențial scopul final al raționamentului. Din mulțimea de materiale care s-au oferit la expunerea primei părți a subiectului, nu îndrăznesc să mă laud că le-am ales pe cele mai bune sau că le-am aranjat în modul cel mai limpede. Pentru acei care sînt interesați de problemele morale și politice, sper că noutatea și importanța subiectului vor compensa imperfecțiunile lucrării.

Londra, 8 iunie 1803

CARTEA I

DESPRE OBSTACOLELE ÎMPOTRIVA CREȘTERII POPULAȚIEI ÎN REGIUNILE MAI PUTIN CIVILIZATE ALE LUMII ȘI ÎN VREMURILE TRECUTE

CAPITOLUL I

ENUNȚAREA SUBIECTULUI. RATELE DE CREȘTERE ALE POPULAȚIEI ȘI ALE HRANEI

Atunci **când** ne propunem să facem o cercetare asupra progresului societății, modul de tratare a acestui subiect se oferă de la sine, **cît** se poate de **firesc**, și **anume** :

1. Investigarea cauzelor care au stînjinit pînă acum mersul înainte al omenirii către fericire.

2. Examinarea posibilității de a înlătura total sau parțial aceste cauze.

A cerceta în întregime **această** problemă și a **enumera toate** cauzele care au influențat pînă acum perfecționarea existenței umane, ar fi **mult** peste puterile unui **singur** om. Scopul principal al prezentei lucrări este de a examina efectele unei mari cauze, intim legate de natura omului, care, deși a acționat **constant** și cu forță de la începutul societății umane, a atras totuși prea puțin atenția celor care au tratat **acest** subiect. **Faptele** care dovedesc existența acestei cauze au fost **într-adevăr** menționate și recunoscute **de** nenumărate ori, dar efectele ei naturale și inevitabile au fost aproape complet **trecute** cu vederea, deși în **rîndul** acestor efecte probabil că poate fi socotită o parte importantă din viciu și mizerie, precum și din inegala repartiție a darurilor naturii, pe care filantropii luminați din toate timpurile au căutat **neîncetat** să o corecteze.

Cauza la care mă refer este tendința, constantă la toate viețuitoarele, de a se înmulți mai mult **decît** îngăduie cantitatea **de** hrană la dispoziția lor.

Doctorul Franklin a observat că nu **există** nici o limită pentru facultatea de proliferare a plantelor sau a animalelor, **decît** aceea care rezultă din numărul lor prea mare și din amestecul fiecăruia în mijloacele de subzistență ale celui alt. Dacă fața **pămîntului**, spune el, ar fi golită de orice alte plante, ar putea fi treptat semănată și acoperită numai cu un singur soi, de exemplu cu mărar. Și dacă nu ar mai avea alți locuitori ar putea, în **cîteva** generații, să fie populată din nou de o singură națiune, de exemplu de englezi ¹.

Acesta este un adevăr **incontestabil**. Prin intermediul regnului animal și vegetal natura a **răspîndit** pretutindeni semințele vieții cu o mină darnică și generoasă, dar prin comparație a fost econoamă cu spațiul și cu hrana necesară pentru creșterea lor. Germenii existenței aflați pe acest pămînt, dacă ar **putea**

¹ Franklin, *Miscell*, p. 9. (Deoarece nu s-au putut verifica toate trîmțerile bibliografice, în cele mai multe cazuri am respectat formula aleasă de autor -- *nota red.*).

să se dezvolte liber, ar umple milioane de lumi în decurs de câteva mii de ani. Necesitatea, această imperioasă și universală lege a naturii, îi restrânge în granițele cuvenite. Plantele și animalele dau înapoi din fața acestei mari legi restrictive, iar omul nu poate, prin nici un efort al rațiunii, să scape de ea.

La plante și la animalele iraționale cercetarea acestei probleme este simplă. Ele sînt toate împinse de un puternic instinct să-si sporească specia. Acest instinct nu este stăvilit de nici o teamă în legătură cu procurarea hranei pentru progenitura lor. Așadar, oriunde există libertate, forța de înmulțire a speciei acționează, iar ceea ce rezultă în plus este înlăturat apoi din lipsă de spațiu și de hrană.

Pentru om efectele acestui obstacol sînt mai complicate. Împins la sporirea speciei sale de un instinct tot atît de puternic, rațiunea îi întrerupe goana și îl întrebă dacă nu va aduce oare pe lume ființe pentru care nu poate procura mijloacele de întreținere. Dacă ar asculta de această teamă firească, foarte adesea restricția ar duce la viciu. Dacă nu i-ar da ascultare, specia umană s-ar înmulți mereu, depășind mijloacele de subzistență. Dar datorită acestei legi a ființei noastre, care face ca hrana să fie indispensabilă vieții omului, populația nu poate să crească niciodată, în realitate decît pînă la nivelul pe care i-l permite cea mai redusă cantitate de hrană necesară pentru a rămîne în viață. Astfel, dificultatea de a procura hrană constituie un puternic obstacol care acționează permanent împotriva creșterii populației. Această dificultate trebuie să se ivească undeva și trebuie să fie, inevitabil, greu de suportat de către o mare parte a omenirii, sub una sau alta din variatele forme ale mizeriei sau ale temerii de mizerie.

Că populația are această tendință constantă de a crește dincolo de mijloacele de subzistență și că este reținută de către aceste cauze la nivelul necesar, se va vedea cu prisosință dintr-o privire retrospectivă asupra diferitelor perioade ale existenței societății. Dar înainte de a începe această expunere, poate că subiectul va apare într-o lumină mai puternică dacă ne vom strădui să stabilim care ar fi creșterea naturală a populației dacă ar fi lăsată să acționeze în deplină libertate și care ar putea fi rata de creștere a produselor naturii în condițiile cele mai favorabile ale activității omenești.

Trebuie să admitem că pînă acum nu se cunoaște nici o țară în care moravurile să fi fost atît de curate și de simple, iar mijloacele de subzistență atît de abundente, încît să nu fi existat nici un fel de obstacol împotriva căsătoriilor timpurii din cauza dificultății de a purta de grijă unei familii și nu s-a pricinuit nici o irosire a speciei umane din cauza obiceiurilor corupte, a vieții din orașele mari, a ocupațiilor nesănătoase sau a unei munci prea grele. Așadar, nu cunoaștem nici un stat în care forța de creștere a populației să fi fost lăsată să se desfășoare într-o libertate perfectă.

Fie că este instituită sau nu legea căsătoriei, porunca naturii și a virtuții pare să fie atașamentul timpuriu pentru o singură femeie. Dacă nu s-ar ridica nici un fel de obstacole în calea unei uniri permanente, consecința naturală a unui asemenea atașament, și dacă nu ar exista după aceea nici o cauză de depopulare, înmulțirea speciei umane ar depăși, desigur, orice nivel atins vreodată.

În statele din nordul Americii, unde mijloacele de subzistență au fost mai bogate, moravurile populației mai curate și piedicile în calea căsătoriilor timpurii mai puține decît în oricare din statele moderne ale Europei, s-a constatat că timp de peste un secol și jumătate populația s-a dublat, în mod succesiv,

în mai puțin de douăzeci și cinci de ani². Totuși, chiar în cursul acestor **perioade**, în unele orașe numărul deceselor a depășit numărul nașterilor³, o împrejurare care dovedește limpede că, în acele regiuni ale țării care au compensat această deficiență, creșterea trebuie să fi fost mult mai rapidă decât media genei ală.

În așezările din interior, unde singura ocupație este agricultura, iar obiceiurile vicioase și ocupațiile nesănătoase sînt puțin cunoscute, s-a constatat că populația se dublează în cincisprezece ani⁴. Chiar această extraordinară rată de creștere probabil, ar putea, să fie și mai mare, dacă forța de creștere a populației nu ar întîmpina obstacole. Este necesară o muncă foarte grea pentru a defini o regiune nouă, astfel de așezări nu sînt în general prea sănătoase, iar locuitorii probabil că suferă din cînd în cînd incursiunile indienilor, care pot răpi viața cîtorva oameni sau, în orice caz, pot diminua rezultatele eforturilor făcute.

După un tabel al lui Euler, calculat la o mortalitate de 1 din 36, dacă nașterile ar fi, față de decese, în proporție de 3 la 1, perioada de dublare ar fi de numai 12 ani $4/5$ -imi⁵. Aceasta nu este doar o simplă presupunere, ci s-a produs efectiv, în intervale scurte de timp, în mai multe țări.

Sir William Petty crede posibilă o dublare, chiar într-o perioadă foarte scurtă, cum ar fi zece ani⁶.

Dar, pentru a fi perfect siguri că ne găsim în limitele adevărului, vom lua cea mai mică dintre aceste rate de creștere, o rată cu care concordă toate mărturiile care au contribuit la stabilirea ei și despre care s-a constatat, în mod repetat, că provine numai din nașteri.

De aceea, se poate spune cu certitudine, că populația, atunci cînd nu este oprită de nici un obstacol, se dublează la fiecare douăzeci și cinci de ani, sau crește în progresie geometrică.

Nu va fi tot atît de ușor de determinat rata potrivit căreia putem presupune că se înmulțesc produsele naturii. Totuși, putem fi perfect siguri că rata creșterii lor, într-un teritoriu limitat, trebuie să fie cu totul diferită de rata de creștere a populației. O mie de milioane de oameni sînt dublate la fiecare douăzeci și cinci de ani de către forța de creștere a populației, tot atît de ușor ca o mie. Dar hrana pentru întreținerea populației provenite de la această creștere nu va fi nicidecum obținută cu aceeași ușurință. Omul este **constrîns** la un spațiu limitat. Cînd pogon după pogon, tot pămîntul fertil a fost ocupat, creșterea anuală a hranei depinde de ameliorarea pămîntului deja stăpînit. Acesta este un fond care, datorită naturii tuturor solurilor, în loc să dea rezultate tot mai bune, dimpotrivă, se micșorează treptat. Dar populația, dacă ar găsi hrană, ar putea merge mai departe fără să-și epuizeze vigoarea și creșterea ei dintr-o perioadă ar procura forța pentru o mai mare creștere data următoare și aceasta fără nici o limită.

Din relatările pe care le avem despre China și Japonia, este destul de îndoielnic că toate eforturile posibile ale sîrguinței umane ar putea dubla în aceste țări produsele naturii, chiar o dată la un număr oricît de mare de ani. Există într-adevăr multe regiuni ale globului necultivate pînă acum și aproape neocupate, dar din punct de vedere moral va fi contestat dreptul de a exter-

² Din niște calcule și estimații recente se pare că de la prima stabilire în America pînă în anul 1800, perioadele de dublare au fost cu foarte puțin peste douăzeci de ani. Vezi o notă despre creșterea populației americane în Cartea II, cap. 11.

³ Price, *Observ. on Revers., Pay.*, vol. I, p. 274, 4th edit.

⁴ *Ibidem*, Pay., vol. I, p. 282, 4th edit.

⁵ Vezi acest tabel la sfîrșitul cap. IV, Cartea II.

⁶ *Polit. Arith.*, p. 14.

mina sau de a înghesui într-un colț, unde mor de foame, tocmai pe locuitorii din aceste regiuni slab populate. Procesul de instruire și de îndrumare a activității lor ar fi lent. În acest timp, cum creșterea populației ar ține regulat pasul cu producția în continuă creștere, rareori s-ar întâmpla să existe o populație cu un nivel ridicat de cunoștințe și de hărnicie, care să înceapă imediat să lucreze un pământ bogat și fără stăpîn. Chiar acolo unde aceasta s-ar întâmpla, așa cum se întâmplă uneori în coloniile noi, o progresie geometrică crește cu o alit de extraordinară repeziciune încît avantajul nu ar putea să dureze mult. Dacă în Statele Unite ale Americii populația va continua să crească, ceea ce este sigur că se va întâmpla, deși nu cu aceeași rapiditate ca mai înainte, indienii vor fi împinși din ce în ce mai mult în interiorul teritoriului lor, pînă cînd întreaga rasă va fi exterminată, iar teritoriul va fi cu neputință să fie extins mai mult.

Aceste observații sînt, într-o măsură oarecare, aplicabile la toate regiunile pămîntului unde terenul este imperfect cultivat. Exterminarea locuitorilor celei mai mari părți din Asia și Africa nu poate trece prin mintea cuiva, nici măcar o clipă. Civilizarea și dirijarea activității diferitelor triburi de tătari și negri ar fi o muncă de lungă durată și cu o reușită variabilă și incertă.

Europa nu este nicidecum atît de dens populată cît ar putea să fie. În Europa există cea mai bună șansă ca activitatea umană să primească cea mai bună îndrumare. Știința agriculturii a fost studiată mult în Anglia și Scoția, și tot mai există mult pământ necultivat în aceste țări. Să examinăm în ce măsură ar putea crește producția acestei insule în cele mai favorabile condiții de progres.

Dacă am presupune că prin cea mai bună politică și prin importante încurajări acordate agriculturii, producția medie a insulei ar putea fi dublată în primii 25 de ani, ar însemna probabil că am presupus o creștere mai mare decît aceea la care ne-am putea aștepta în mod rațional.

Este imposibil de presupus că în următorii 25 de ani producția ar putea fi împătrită. Ar fi în contradicție cu toate cunoștințele noastre despre însușirile pămîntului. Ameliorarea pămînturilor nefertile ar fi o treabă de durată și o muncă grea. De altfel, este evident pentru cei care au cît de puține cunoștințe despre problemele agricole că, pe măsură ce se extinde cultura, creșterea anuală a producției medii scade de la an la an, treptat și cu regularitate. Ca să fim mai în măsură să comparăm creșterea populației și a hranei, să facem o presupunere care, oricît de inexactă ar fi, este totuși evident mai favorabilă forței de producție a pămîntului, decît ne-ar îndreptăți experiența pe care o avem despre calitățile lui.

Să presupunem că acea creștere anuală a producției medii precedente în loc să descrească, ceea ce s-ar întâmpla cu siguranță, ar rămîne neschimbată și că producția acestei insule ar putea fi mărită la fiecare 25 de ani cu o cantitate egală cu aceea pe care o produce acum. Cel mai entuziast gin dî tor nu ar putea presupune o creștere mai mare decît aceasta. În cîteva secole fiecare pogon din Anglia ar arăta ca o grădină.

Să aplicăm această presupunere întregii planete și să admitem că mijloacele de subzistență umană pe care le produce pămîntul ar putea fi majorate, la fiecare 25 de ani, cu o cantitate egală cu ceea ce produce în prezent. Ar însemna că admitem o rată de creștere mult mai mare decît s-ar putea realiza prin toate eforturile omenirii.

De aceea, se poate afirma corect, luîndu-se în considerație actuala stare medie a pămîntului, că mijloacele de subzistență, în condițiile cele mai favora-

bile pentru activitatea oamenilor, nu ar putea să crească mai repede decât în progresie aritmetică.

Efectele inevitabile ale acestor două rate de creștere diferite, când sînt comparate, sînt într-adevăr uluitoare. Să zicem că populația Angliei ar fi de 11 milioane și că producția actuală ar fi suficientă pentru a hrăni fără dificultăți un asemenea număr de oameni. În primii 25 de ani populația ar fi de 22 milioane, iar hrana fiind de asemenea dublată, mijloacele de subzistență ar face față acestei creșteri. În minatori 25 de ani, populația ar fi de 44 de milioane, iar mijloacele de subzistență nu ar putea întreține decât 33 de milioane. În perioada următoare, populația ar fi de 88 milioane, iar mijloacele de subzistență ar putea să întrețină numai jumătate din numărul populației. Astfel, la sfîrșitul primului secol, populația s-ar ridica la 176 de milioane, iar mijloacele de subzistență nu ar ajunge decât pentru 55 de milioane, lăsînd complet fără hrană o populație de 121 de milioane.

Dacă în locul acestei insule luăm în calcul întregul pămînt, emigrarea ar fi desigur exclusă. Presupunînd actuala populație egală cu o mie de milioane, specia umană ar crește astfel : 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256, iar mijloacele de subzistență : 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. În două secole populația ar fi, față de mijloacele de subzistență, în proporție de 256 față de 9, în trei secole de 4096 față de 13 și în două mii de ani, diferența ar fi aproape incalculabilă.

În această presupunere nu am pus nici o limită forței de producție a pămîntului. Producția poate să crească la infinit și să depășească orice cantitate determinabilă. Cu toate acestea, forța de creștere a populației fiind, în fiecare perioadă, atît de mult superioară forței de producție a pămîntului, înmulțirea speciei umane poate fi menținută la nivelul mijloacelor de subzistență numai prin acțiunea constantă a puternicei legi a necesității, care are rolul de obstacol împotriva forței mai mari.

CAPITOLUL 2

DESPRE OBSTACOLELE GENERALE ÎMPOTRIVA CREȘTERII POPULAȚIEI ȘI MODUL CUM OPEREAZĂ ELE

Din capitolul precedent reiese deci că obstacolul fundamental împotriva creșterii populației este lipsa de hrană, care rezultă din ratele diferite cu care cresc populația și hrana. Dar acest obstacol de bază nu este niciodată imediat, decât în cazurile de adevărată foamete.

Se poate spune că obstacolul imediat constă din toate acele obiceiuri și boli, care par să fie generate de lipsa mijloacelor de subzistență, la care se adaugă toate cauzele independente de această lipsă, de natură fizică sau morală, care tind să slăbească și să distrugă corpul omenesc de timpuriu.

Aceste obstacole împotriva creșterii populației, care operează constant, cu o forță mai mare sau mai mică, în toate societățile și care mențin numărul oamenilor la nivelul mijloacelor de subzistență, pot fi clasificate în două grupe generale : obstacole preventive și obstacole pozitive.

Obstacolul preventiv, în măsura în care este voluntar, este propriu omului și provine din acea superioritate caracteristică a rațiunii sale, care îi permite